

בס"ד.

לכבוד ידידי הגאון שליט"א,
הרב הראשי ל.....

שלום רב.

הנני להשיבו דבר על אשר נפשו לשאול הגיעה להודיעו פשר ארח חיים שבע שמחות שבירת הכוס כפי מנהג ק"ק אמשטרדם שהחתן שותה כוס זכוכית של ז' ברכות ומשליכו לאחוריו מעבר למחיצה שמסביב ההיכל ונופל על הקרקע ונשבר מאליו הנה בין קד"ש ובין ברי"ד כלומר בין ארון הקודש והחופה (ברוי"ד בלע"ז כלה), וכמ"ש הגאון רבי רפאל אייפרס דומ"ץ ק"ק אמשטרדם בשו"ת ושב ורפא (ח"ה אה"ע סי' ו' אות ג') וז"ל החתן שותה את כל הכוס ומשליך אותה מעבר לכתפו מעל הגדר להיכל. וכת"ר כתב שלא הונח לו מנהג זה, שהרי עובר על איסור בל תשחית לשפוך את שארית היין לרצפה כמבואר בפירוש רש"י ברכות (דף נ': ד"ה ממשיכין). ואף על פי שהחתן שותה את כל הכוס וכמ"ש השב ורפא, מכל מקום עדיין נראה זלזול גדול להשליך הכוס שעליו ברכו שבע ברכות לאחוריו ולנפצו לרסיסים. ומי סני מנהגם של כל ישראל בכל העולם לשבור הכוס בעדינות וצניעות תחת הרגל. עכ"ד. והנני לפרש כשמלה דבאמת מנהג אמשטרדם הוא מנהג ותיקין ומיוסד על אדני פז, ואדרבה דריסת הרגל על כוס דעלמא חדשים מקרוב באו לא שערום אבותינו ומי גילה רז. וזה החלי. בעזר צורי וגואלי.

א. בברכות (דף ל':) מר בריה דרבינא עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קבדחי טובא אייתי כסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי ותבר קמייהו ואעציבו. רב אשי עבד הלולא לבריה חזנהו לרבנן דהוו קא בדחי טובא אייתי כסא דזוגיתא חיוורתא ותבר קמייהו ואעציבו. ובתוספות (שם דף ל"א. ד"ה אייתי) מכאן נהגו לשבר זכוכית בנשואין. עכ"ל. וכ"כ ראבי"ה (ברכות סי' צ"א) וז"ל ונוהגים לשבר זכוכית בבית החתונה, כדבר אשי דתבר כסא דזוגיתא חיוורתא. ונהגו כולם בשוה כדי שלא לבייש מי שאין לו. אמר ר' יוחנן אסור לו לאדם שימלא את פיו שחוק בעולם הזה (ברכות דף ל"א.). וכ"כ הרוקח (סי' שני"ג) וז"ל ומה ששוברין כלי זכוכית בנישואין, לפי שנאמר עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה (ברכות דף ל':). ועוד שם (סי' שני"ה) וז"ל נוהג החתן לשבר הכוס כי הא דתבר זוגיתא חוורתא על שם גילו ברעדה. וכ"כ במחזור ויטרי (סימן ת"ע) וז"ל ועל מעשה עצמו תאמר ברכת אירוסין וישתה ויקדש לה והשאר ישפוך וימזוג בו עוד ויברך עליו ז' ברכות וישתה וישקה וישפוך ומטיח הכוס של זכוכית בכותל ושוברו משום דכתיב בכל עצב יהיה מותר ועוד כתיב עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה. וזורקין עליהם חטים לסימן ברכה פרו ורבו בהצלחת כל טוב וחלב חטים ישיבעך. עכ"ל.

ובבבא בתרא (דף ס':) ת"ר כשחרב הבית בשניה רבו פרושין בישראל שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע אמר להן בני מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואין אתם שותין יין. אמרו לו נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח ועכשיו בטל נשתה יין שמנסכין על גבי המזבח ועכשיו בטל. אמר להם א"כ לחם לא נאכל שכבר בטלו מנחות. אפשר בפירות. פירות לא נאכל שכבר בטלו בכורים. אפשר בפירות אחרים שלא משבעת המינים. מים לא נשתה שכבר בטל ניסוך המים. שתקו. אמר להן בני בואו ואומר לכם, שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר שכבר נגזרה גזרה, ולהתאבל יותר מדאי אי אפשר שאין גוזרין גזירה על הצבור אלא אם כן רוב צבור יכולין לעמוד בה, דכתיב (מלאכי ג', ט"ו) במארה אתם נארים ואותי אתם קובעים הגוי כולו. אלא כך אמרו חכמים סד אדם את ביתו בסיד ומשייר בו דבר מועט,

וכמה אמר רב יוסף אמה על אמה, אמר רב חסדא כנגד הפתח. עושה אדם כל צרכי סעודה ומשייר דבר מועט, מאי היא אמר רב פפא כסא דהרסנא. עושה אשה כל תכשיטיה ומשיירת דבר מועט, מאי היא אמר רב בת צדעא, שנאמר (תהילים קל"ז, ה') אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני. תדבק לשוני לחכי וגוי (שם ו'), מאי על ראש שמחתי אמר רב יצחק זה אפר מקלה שבראש חתנים, א"ל רב פפא לאביי היכא מנח לה במקום תפילין שנאמר (ישעיה ס"א, ג') לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר. וכל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה שנאמר (שם ס"ו, י') שמחו את ירושלים וגו'.

וכתב הכלבו (סי' ס"ב) וז"ל צריך אדם לזכור בכל שמחותיו אבלות ירושלים שנאמר (תהילים קל"ז, ה') אם אשכחך ירושלים וכו' על ראש שמחתי, ואמרו ז"ל (בב"ב דף ס':) זה אפר מקלה שעל ראשי חתנים שנותנין אותו במקום הנחת תפילין, שנאמר (ישעיה ס"א, ג') לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר, ותפילין נקראו פאר שנאמר (יחזקאל כ"ד, י"ז) פארך חבוש עליך, והבטיח הקדוש ברוך הוא שישב לנו פאר תחת האפר שהיו נותנין בראש בזמן חורבנה. ויש מקום נמנעו שלא לתת אפר מקלה בראשי חתנים מפני שאין העם מוחזקים כלל בהנחת תפילין ולא יהיה בהם האפר תחת פאר ויחושו גם כן שמא לא יהיה גם כן פאר תחת אפר, ונהגו לעשות זכרון אחר במקומו שנותנין מפה שחורה על ראש החתן והכלה, ועל זה פשט המנהג לשבר הכוס אחר שבע ברכות. עכ"ל. והביאו האורחות חיים (הל' ט' באב אות י"ג). ע"ש. וכ"כ המאירי בתענית (דף ל'): וז"ל כל שנהג ביום זה דרך מצוה מלומדה ואינו מעורר את לבו להתאבל על ירושלים אינו רואה בשמחתה ואין צריך לומר שאין שוכחין את אבלותה לגמרי אלא צריך לזכרה בכל שמחה ושמחה ולמעט בכולן לזכירת החורבן כדכתיב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, אלא שאין עושים מזה יותר מדאי בכדי שלא יהא הטבע יכול לסבלו וכו'. וכן מניחים אפר מקלה בראשי החתנים במקום תפילין דכתיב לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר וכו', ויש מקומות שלא נהגו באפר אלא שמשימים מפה שחורה על ראשם זכר לחורבן, וכן מנהג בשבירת הכוס זכר לחורבן. עכ"ל. וכן משמע מלשון רש"י ז"ל (שם ד"ה פאר תחת אפר) שיותר לא היו נותנים אפר במקום פאר בזמנו ובמקומו וז"ל מכלל שהיו רגילין ליתן אפר במקום פאר דהיינו תפילין כדכתיב (יחזקאל כ"ד, י"ז) פארך חבוש עליך. ומסתמא היינו טעמא כדברי הכל בו והמאירי משום דשכיחי קרקפתי דלא מנחי תפילין כנ"ל. והיינו טעמא שלא להלבין פני חתן ברבים ביום חתונתו וביום שמחת לבו.

ב. ונמצא דעת התוספות וראבי"ה והרוקח והמחזור ויטרי שנהגו לשבור זכוכית בנשואין להעציב ולהרעיד הקרואים כההיא דברכות (דף ל"א). אייתי כסא ותבר קמייהו ואעציבו. ולדידהו אינו ענין במקום אפר תחת פאר ותרתי איתנהו ותרוייהו עבדינן. וכ"כ להדיא במחזור ויטרי הנ"ל וז"ל ועל מעשה עצמו תאמר ברכת אירוסין וישתה ויקדש לה והשאר ישפוך וימזוג בו עוד ויברך עליו ז' ברכות וישתה וישקה וישפוך ומטיח הכוס של זכוכית בכותל ושוברו משום דכתיב בכל עצב יהיה מותר ועוד כתיב עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה. וזורקין עליהם חטים לסימן ברכה פרו ורבו בהצלחת כל טוב וחלב חטים ישביעך. ומה שנהגו לתת אפר בראש חתנים, שנאמר אם אשכחך ירושלים כו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי וזהו שכתוב לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר. ומושיבין אותם בכילה ומשוררים לפניהם קול ששון וקול שמחה ישמח חתן בכלה עתה יזכה לחמשה קולות. עכ"ל.

אבל דעת רש"י שלא נהגו בזמנו ובמקומו לשום לחתן אפר על ראשו. וכתבו הכל בו והאורחות חיים והמאירי שבאמת צריך החתן לשום אפר על ראשו, אלא שיש מקומות שנהגו חליפתו תמורתו לשבר הכוס של שבע ברכות משום דשכיחי קרקפתי דלא מנחי תפילין דלא שייך בהו אפר תחת פאר. ונ"ל דהכי משמע להו מההיא דברכות (דף ל'): אביי הוה יתיב קמיה דרבה חזייה דהוה קא בדח טובא אמר וגילו ברעדה כתיב (תהילים ב', י"א) א"ל אנא תפילין מנחנא, ר' ירמיה הוה יתיב קמיה דר' זירא חזייה דהוה קא בדח טובא אמר ליה בכל עצב יהיה מותר כתיב (משלי י"ד, כ"ג) א"ל אנא תפילין מנחנא. אלא שאין עושים כן להעציב ולהרעיד הקרואים אלא שיזכור החתן חורבן ירושלים. ולדידהו ההיא

דברכות (דף ל"א). לאו הלכתא וההיא דבב"ב (דף ס'): הלכתא ודלא כהתוספות וראב"ה דתרוייהו הלכתא נינהו.

וכן נראה דעת הרי"ף והרמב"ם דההיא דברכות לאו הלכתא, שהרי הרי"ף ז"ל (דף כ"א). העתיק כולא סוגיא דברכות (דף ל'): והשמיט מעשה דרבוותא דעבדי הילולא לברייהו. וכן הרמב"ם ז"ל בעקבותיו לא הביאו ביד החזקה. ומאידך הנה הרי"ף ז"ל בתענית (דף י'): הביא מעשה דסוף פרק חזקת הבתים וכן הרמב"ם ז"ל בעקבותיו (הלי' תעניות ה', י"ג) וז"ל וכן התקינו כשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו מקום הנחת תפילין. וכל אלו הדברים כדי לזכור ירושלים שנאמר אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי.

ברם בספר צדה לדרך (מאמר ג' כלל ב' פרק א') וז"ל בספרד נוהגים לשום בראש החתן והכלה עטרה מעלי זית שזית מר זכר לירושלים, ובצרפת ובאשכנז משימין אפר בראש החתן במקום התפילין להודיע שהם על ירושלים אבלים. עכ"ל. וכ"כ הטור (או"ח סי' תק"ס) וז"ל משחרב הבית תקנו שבכל דבר שמחה שיהיה בה זכר לחורבן הבית וכו' ותקנו להניח אפר בראש חתנים במקום הנחת תפילין. וכתב עוד (אה"ע סי' ס"ה) וז"ל ובתוך השמחה צריך לעשות שום דבר זכר לאבלות ירושלים כדכתיב אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי ואמר רב זה אפר מקלה שבראש חתנים, וכן נוהגין באשכנז בשעת ברכה נותנין לחתן אפר בראשו במקום תפילין דכתיב לשום לאבלי ציון לתת להם פאר תחת אפר ופאר היינו תפילין אלמא במקום תפילין מנח ליה, ובספרד נוהגין ליתן בראשו עטרה עשויה מעלי זית לפי שהזית מר זכר לאבלות ירושלים. ונהרא נהרא ופשטיה. עכ"ל. ומרן הבית יוסף (או"ח ואה"ע שם) ביאר דברי הטור, שמנהג אשכנז הוא כמבואר בסוף פרק חזקת הבתים (בב"ב דף ס'): ומנהג ספרד הוא על דרך דברי הכל בו (סי' ס"ב הנ"ל) שיש מקומות שנהגו ליתן מפה שחורה על ראש החתן במקום אפר מפני קרקפתי דלא מנחי תפילין, או לשבר הכוס אחר שבע ברכות. כלומר ושוה ליתן עטרת מעלי זית על ראש החתן כמו מפה שחורה.

ומ"ש הטור שנהגו בספרד ליתן בראשו עטרה עשויה מעלי זית, נ"ל הטעם דתנן בסוטה (דף מ"ט). בפולמוס של אספסינוס גזרו על עטרות חתנים. ובגמרא (שם מ"ט): עטרות חתנים מדה בינונית של הדס ושל ורד. ובישעיה (נ"ה, י"ג) תחת הסרפד יעלה הדס. ובעירובין (דף י"ח): מאי דכתיב (בראשית ח', י"א) והנה עלה זית טרף בפיה, אמרה יונה לפני הקדוש ברוך הוא רבונו של עולם יהיו מזונותי מרורין כזית ומסורין בידך. ופירשו התוספות (שם) וז"ל היינו אילן של זית והוא מר, ואילן נמי מקרי זית דכתיב (שמות ט"ו, כ"ה) ויורהו ה' עץ ודרשינן (מכילתא שם) זה זית שאין לך מר באילנות כמו זית. וכונתם לאפוקי מלפרש שפרי הזית הוא מר, וכדפירש רש"י בשבת (דף נ'): ד"ה לפצוע זיתים) בליצי"ר בלע"ז למתק מרירותו. וע"כ נהגו בספרד ליתן על ראש החתנים עלי זית מרורין זכר לחרבן תחת עטרות חתנים של בדי הדסים. ודו"ק. ומנהג ישראל תורה הוא.

ומרן ז"ל בשולחן ערוך (או"ח סי' תק"ס, א' ב') פסק וז"ל משחרב בית המקדש תקנו חכמים שהיו באותו הדור וכו', וכשהחתן נושא אשה לוקח אפר מקלה ונותן בראשו במקום הנחת תפילין. וכתב הרמ"א (שם בהגהה) וז"ל ויש מקומות שנהגו לשבר כוס בשעת חופה או לשום מפה שחורה או שאר דברי אבלות בראש החתן, וכל אלה הדברים כדי לזכור את ירושלים, שנאמר אם אשכחך ירושלים וגו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. וכן פסק עוד מרן ז"ל בשולחן ערוך (אה"ע סי' ס"ה, ג') וז"ל צריך לתת אפר בראש החתן במקום הנחת תפילין זכר לאבלות ירושלים דכתיב לשום לאבלי ציון פאר תחת אפר. וכתב רמ"א (שם בהגהה) וז"ל ויש מקומות שנהגו לשבר כוס אחר שבע ברכות, וזהו מנהג נוהג במדינות אלו שהחתן שובר הכלי שמברכין עליו ברכת אירוסין, וכל מקום לפי מנהגו. הרי שמרן ז"ל פסק כותיה דהרי"ף והרמב"ם הנ"ל ודלא כהכל בו, והשמיט המנהג שהעיד עליו הטור שנהגו בו בספרד. ונראה דסבירא ליה דהוה בכלל המנהגים אשר נשתנו בספרד בין ימי הרי"ף והרמב"ם ובין ימי הרא"ש והטור ומשנה ראשונה לא זזה ממקומה. והרמ"א פסק כדעת הכל בו וסייעתו ודלא כהתוספות וסיעתם. אך כבר פשט כן המנהג בכל ישראל הן בספרד

והן באשכנז לשבור הכוס וכיוצא בו זכר לחרבן מקמי הוראת מרן וכן עמא דבר. והיינו טעמא שלא להלבין ברבים קרקפתא דלא מנח תפילין.

ונמצא דנקטינן דטעם שבירת הכוס בנישואין משום זכר לחרבן ולא משום וגילו ברעדה, וממילא החתן דוקא צריך לשבור הכוס ולא אבי החתן בעל ההילולא או החכם מסדר החופה וקידושין. והילכך פסק רמ"א שהחתן שובר דוקא הכוס של ברכה ולא סתם כוס דעלמא כדאמר בברכות (דף ל': הנ"ל) ותוספות שם (ד"ה אייתי).

ג. והנה הראב"ן (ברכות ס"י קע"ז) וז"ל מר בריה דרבנא עבד הילולא לבריה חזינהו לרבנן דהוי בדיחי טובא אייתי כסא דמוקרא שוויה ארבע מאות זוזי תבר קדמיהון אעציבו וטעמא משום גילו ברעדה במקום גילה שם תהא רעדה, ותימה לי אם על דבר זה הנהיגו הראשונים לשבר בנישואין כלי זכוכית כי מה עצבון יש בזה שאינו שוה אלא פרוטה. ועוד יש לי תימה שנהגו להבזות כוס של ברכה ולשופכו הכל לאיבוד. עכ"ל.

וקושיא קמא הכי פירושא, אם משום הך דברכות (דף ל':) הנהיגו הראשונים לשבר בנישואין כלי זכוכית להעציב ולהרעיד הקרואים וכדעת התוספות והרוקח והמתזור ויטרי והראב"ה הנ"ל, תימה מה עצבון יש בזה שאינו שוה אלא פרוטה. כלומר דאם משום הך דבבא בתרא (דף ס"ו) הנהיגו לשבר כלי זכוכית זכר לחרבן במקום אפר תחת פאר, וכדעת הכל בו והמאירי הנ"ל, לא קשיא מידי מה עצבון יש בזה. והנה ראב"ה ז"ל כבר נשמר מקושיא זו ותיירץ דנהגו כולם בשוה בכסא בר זוזא כדי שלא לבייש מי שאין לו.

וקושיא בתרא איך נהגו להבזות כוס של ברכה ולשופכו הכל לאיבוד. הנה לפום ריהטא נראה פירושו איך נהגו בזוי אוכלין בכוס של ברכה ולשופכו לאיבוד כמ"ש בספר תשב"ץ (סימן תס"ה) וז"ל ומה שאנו שופכין כוס של ברכה על פני הבית סימן טוב שישפיע להם הקדוש ברוך הוא ברכה שנאמר (מלאכי ג', י') והריקותי לכם ברכה. ותימה דהנה בברכות (דף נ' :) תנו רבנן ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה, וכולם משום סימן טוב ואין כאן משום בזיון והפסד אוכלין. ופירש רש"י ז"ל (ברכות שם) וז"ל ממשיכין יין בצנורות משום סימן טוב ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלים אותו בראש פי הצנור בכלי. וכ"כ הרא"ש (שם סוף ס"י ל"ב) ורבנו ירוחם (נתיב ט"ז חלק ה'). ע"ש. וכ"כ מרן ז"ל בכסף משנה בדעת הרי"ף והרמב"ם. דהנה רבנו הרי"ף ז"ל (ברכות דף ל"ז :) וז"ל תנו רבנן ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים. ובעקבותינו רבנו הרמב"ם ז"ל (הל' ברכות ז', ט') וז"ל מותר למשוך את היין בצנורות בבתי חתנים וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים מפני שנמאסין. וכתב הכסף משנה (שם) וז"ל פירש רש"י ממשיכין יין משום סימן טוב ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלין אותו בראש פי הצנור בכלי. בימות החמה שאין טיט בדרכים. עכ"ל. וכ"כ מרן ז"ל בבית יוסף בדעת הרשב"א ורבנו יונה. דהנה הרשב"א (ברכות שם) וז"ל והא דתניא ממשיכין ביין בצנורות לפני חתן ולפני כלה אף על פי שנמאסים התם משום דעיקר שמחת חתן וכלה בכך וכדי לשמחן שרי. ורבנו יונה (שם דף ל"ז :) וז"ל ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה ולא נחוש בזה משום ביזוי אוכלים דביזוי כזה מותר משום שמחת חתן וכלה. וכתב הבית יוסף (או"ח ס"י קע"א) וז"ל ולכאורה משמע שהם סוברים שאע"פ שאינו מקבלן בכלי בפי הצנור שרי משום שמחת חתן וכלה, ומיהו מאחר שלא הזכירו בדבריהם לשון הפסד אוכלין נראה דבמקבלן בכלי בפי הצנור עסקינן וכדפירש רש"י ואפילו הכי איכא למיחש לביזוי אוכלין כלומר שכל שהם משמשים שלא לצורך אכילה ושתייה הוא זלזול לאוכלין או שעל ידי שהם ניגרים בצנור הם נמאסים קצת ולהכי קאמר דלא חיישינן משום שמחת חתן וכלה אבל שילכו לאיבוד משום שמחת חתן וכלה ודאי ליכא מאן דשרי כך נראה לי. עכ"ל. ומסיק הבית יוסף (שם) דאין ספק דבאזיל לאיבוד אסור. ונראה דהיינו משום דדעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש כפירוש רש"י לאסור אם לא שיקבלנו בכלי. וכן פסק בשולחן ערוך (או"ח ס"י קע"א, ד'). ע"כ.

אמנם באמת פירוש רש"י ז"ל לאו מילתא פסיקתא היא. דהנה רבנו מנוח (הל' ברכות ז', ט') וז"ל פירוש אפילו בימות הגשמים לפי שמתקבל בכלי לפי הצנור, וקמ"ל שאין בה משום דרכי האמורי. והראב"ד פירש דאע"ג דאזיל לאיבוד שרי משום שמחה. עכ"ל. וכ"כ המאירי (ברכות שם) וז"ל ומותר להמשיך יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה אף על פי שיש כאן קצת זלזול הואיל ואינו הולך לאיבוד שהרי מקבלו על פי הצנור, ויש אומרים אף בהולך לאבוד מפני שיש בזו שמחה יתירה וכו' וכן אנו נוהגין עכשיו. עכ"ל. וכ"כ השיטה מקובצת (ברכות שם) וז"ל ממשיכין יין בצנורות לקראת חתן וכלה, איכא מאן דפריש בדלא מימאס כגון בצנור של עץ ומקבלו בכלי כשמגיע לראש הצנור, ואיכא מאן דפריש אפילו על גב קרקע דממאס וכיון דעיקר שמחת חתן וכלה בכך התירו וכן עיקר. עכ"ל. והאמת יורה דרכו שנראה שגם דעת הרשב"א ורבנו יונה הנ"ל כדעת הראב"ד והמאירי והשיטה מקובצת. ונראה שגם דעת הר"י והרמב"ם כדעת כל הני רבוותא חבל נביאים המתנבאים בסגנון אחד וכפשוטא דלישנא דתלמודא ודלא כפירוש רש"י ז"ל. דהנה הר"י העתיק לשון התלמוד כמות שהוא וז"ל ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים. והרמב"ם העתיקו ופירשו בין השיטין וז"ל מותר למשוך את היין בצנורות "בבתי חתנים" וזורקין לפנייהם קליות ואגוזים בימות החמה אבל לא בימות הגשמים "מפני שנמאסין". ומשמע דמפרש מותר למשוך את היין בין בימות החמה בין בימות הגשמים מפני שעושים כן בבית החתנים, וכההיא דכתובות (דף ס"ז:): חזאי דקא מזלפי ליה יין ישן, ולא משום שמקבלים את היין בפיות הצנורות בכוסות. והשתא אתי שפיר קושית הראב"ן איך הנהיגו הראשונים לשפוך כוס של ברכה הכל לאיבוד וכ"ל, דכולהו סבירא להו ממשיכין יין בצנורות היינו על גבי קרקע ואפילו שנמאסין ונפסדין משום שמחת חתן וכלה.

ובאמת נ"ל דאפילו הראב"ן הכי סבירא ליה, ומה שתמה איך נהגו להבזות כוס של ברכה ולשופכו הכל לאיבוד לאו משום ביזוי אוכלין קאמר אלא משום מלא לוגמא קאמר, וכדאמר בפסחים (דף ק"ז). מטעימת יין כל שהוא, רבי יוסי בר יהודה אומר מלא לוגמא. וכתב השער הציון (סימן רע"א ס"ק ס"ה) דחז"ל חלקו כבוד לכוס של חובה דיצטרך מלא לוגמיו דוקא. ובימי חרפי כתבתי בקובץ חידושי עץ חיים (אנטווערפן תשנ"ו דף 79 סוף הערה 4) דלפי זה למאן דאמר מטעימת יין כל שהוא, אין דין כבוד הכוס אלא דין שלא לבזות הכוס ולכך סגי בכל שהוא. עכ"ל. והכי קאמר הראב"ן תימה איך הנהיגו הראשונים להבזות לכתחילה כוס של ברכה לטעום הימנו כל שהוא בלבד ולשופכו הכל לאיבוד ולא נהגו לשתות הימנו מלא לוגמא ולשפוך שיירי הכוס בלבד. ולע"ד יש ליישב דדוקא הנהיגו הראשונים שלא ישתה חתן רביעית שלא יברך מעין שלש כשם שהנהיגו שלא יברך חתן ברכת אירוסין שלא לבייש את עמי הארץ שאינם בקיאים לברך אלא לקרבן לתורה ולחופה, וכשם שהנהיגו שלא יניח חתן אפר תחת פאר שלא להלבין ברבים קרקפתא דלא מנח תפילין. וע' כנסת הגדולה (טור אה"ע ס"י ל"ד, ב' וג'). עיין שם.

וכ"כ כיוצא בזה הראב"ן עצמו בעירובין וז"ל אנן כד מיקלע לן מילה בתשעה באב או ביום הכפורים היכי מברכין הא לא מצי המברך למישתי וגם להשקות לתינוק אינו יכול דאתי למיסרך כשיגדיל. ונ"ל דמשו"ה הרגילו הראשונים לתת מיין כוס הברכה בפי תינוק הנימול כל ימות השנה משום ימי התענית וכיון דרגילי למעבד כל השנה אתי נמי ימי תענית למיעבד ובתינוק כי האי ליכא למימר אתי למיסרך. וא"ת מה היא חשובה טעימה זו להתיר את הכוס. איברא חשובה היא דהא טעימת הכוס ליתא אלא משום גנאי של כוס שלא יאמרו שלא לצורך היא ברכה זו וכי חזו דמטעימה ליה לתינוק ליכא גנאי. עכ"ל.

ויותר מזה נ"ל דאפילו לדעת רש"י ז"ל דסבירא ליה ממשיכין יין בצנורות לפי שמקבלו בכלי, אתי שפיר מה שהנהיגו הראשונים לשפוך שיירי הכוס לאיבוד לסימנא טבא. ולא קרב זה אל זה. שעד כאן לא פירש רש"י ז"ל ממשיכין יין בצנורות לפי שמקבלו בכלי, אלא דוקא ביין דעלמא דחזי לשתיה, משא"כ שיירי יין שבכוס אפילו בעלמא לית לן בה לשפוך הכל לאיבוד, שהרי נפסלו לשתיה עד שלא ישפוך מהן כדאמר במסכת תמיד (דף כ"ז:): תניא לא

ישתה אדם מים ויתן לתלמידו אלא אם כן שפך מהן, והואיל ולא נותר בו אחר טעימה ושפיכה כי אם פחות מרביעית, מדינא מותר לשפוך הכל לאיבוד, וכמ"ש הרמב"ם (שם ז', י"א) ומרן (שם ק"פ, ג"ד) מותר לאבד פירורין של פת שאין בהן כזית, והוא הדין שיירי יין פחות מרביעית, וכדאמר בשבת (דף ע"ז.). רביעית משקין כשיוקרושו יעמדו על כזית.

והשתא דאתינא להכי נראה להלכה למעשה דשפיר דמי לשפוך שיירי יין שבכוס של ברכה לאיבוד מקל וחומר, דהואיל ועבדי הכי לסימנא טבא ממילא איכא בהכי משום שמחת חתן וכלה וחזי לאיצטרופי רוב בנין ורוב מנין רבוותא קמאי דסבירא להו להתיר להמשיך יין בצינורות על גבי קרקע כנ"ל. ואפילו אליבא דמרן ורמ"א יש להתיר במקום שנהגו. ולאפוקי מדברי הגאון רבי ידידיה טיאה ווייל זצ"ל בנו של הקרבן נתנאל בשו"ת מהרי"ט ווייל (אה"ע סי' י"ח) וז"ל ואגב אודיעך דמה שהיו נוהגין באשכנז לזרוק הכוס של ז' ברכות נגד הכותל עם היין שבתוכו, מנהג זה בטלתיהו, רק להיות מוריקין תחילה היין שברכו עליו לתוך כלי אחר, ואח"כ לזרוק הכלי ריקן נגד הכותל. איבעית אימא גמרא מהא דאיתא בברכות (דף נ' עמוד ב') ת"ר ממשיכין יין בצנורות לפני חתן וכלה, ופרש"י משום סימן טוב, ואין כאן משום בזיון והפסד לפי שמקבלין אותו בפי הצינור בכלי עכ"ל, וכ"כ הרא"ש ובאו"ח סי' קע"א ס"ד. ואיבעית אימא סברא דע"י זריקת הכוס עם היין מתקלקל בגדי השושבינין והחתן העומדים שם. ועוד שהוא בזיון לכוס של ברכה. ולכן בטלתיהו אלא לזרוק אותו ריקן. עכ"ל. וע' בסי' בית הלל (יו"ד סי' שס"ד, ד'). ודו"ק.

ד. והנה מנהג ק"ק ספרדים אמשטרדם מפורש יוצא מפי החכם מנשה בן ישראל זצ"ל בספרו טיזאורו דוס דינים (חלק ה' סימן י"ז סעיף ז') שהחכם או החזן המברך טועם מן היין ואח"כ טועמין החתן והכלה והיין הנותר שופכין בבית לסימנא טבא. וכמ"ש בספר תשב"ץ (סימן תס"ה הנ"ל) שופכין כוס של ברכה על פני הבית לסימן טוב. וכ"כ בסדור תפלת ישרים (אמשטרדם שנת ת"ק דף פ"ז). וז"ל ושותה המברך ונותן לחתן ולכלה ושופך היין בקרקע ושובר הכוס. עכ"ל. ונראה שלא היו שופכין שיירי היין על גבי הקרקע ממש אלא אל תוך הקערה שעל גבי הקרקע לפני החופה והיא הקערה שהחתן היה זורק הכוס לתוכה לישר, כאשר תנא וצייר הצייר הגדול בירנארד פיקארט את אשר ראו עיניו בחופה שסידר החכם כמוה"ר שלמה אאיליון זצ"ל פה אמשטרדם יצ"ו (ונדפס כאן בספר סירימוני אי קוטים ריליגיוז חלק א' דף 142 בשנת 1723 לחשבונם). ונאמן הצייר לומר דאומן לא מרע אומנותיה. וכ"כ החכם רבי רפאל מילדודה זצ"ל בספר חופת חתנים (סימן ו' אות ו') בשם סדור תפלה זכה וז"ל והמברך שופך את היין ושובר את הכוס בכלי העומד על הקרקע לפני הכלה לזכרון ירושלים. עיין שם. ונ"ל הטעם שלא ידרכו על היין, וכמ"ש בהגהות מיימוניות (הל' ברכות ז', ט' אות ל') וז"ל כשזורקין חטין בבית חתנים צריך לזוהר שלא יזרקם אלא במקום נקי, והנה מורי רבינו (מהר"ם מרוטנבורק ז"ל) היה מצוה לכבדם משם שלא ידרכו עליהם. עכ"ל. וע' בסי' כתר שם טוב (סדר אירוסין ונישואין אות כ"א והערה תשי"ז דף תרט"ו).

ונראה לע"ד כי מנהג זה עיקר, שכן דעת כל הראשונים לשפוך היין על גבי הקרקע דהכי משמע פשטא דלישנא דברכות (דף נ': הנ"ל) ממשיכין יין בצנורות לפני חתן ולפני כלה, וכן דעת כל הראשונים לשבור הכוס על פני הקרקע דהכי משמע פשטא דלישנא דברכות (דף ל': הנ"ל) אייתי כסא ותבר קמיהו. ומיהו מנהג אשכנז הנ"ל לשבור הכוס על הכותל, יסודתו בהררי קדש בדברי המחזור ויטרי (סימן ת"ע הנ"ל) והמהרי"ל ז"ל (הל' נישואין אות ה') ושו"ת מהר"ם מינץ (סימן ק"ט). ונ"ל טעם לשבח משום זכר לחורבן, וכדאמר במדרש (שמו"ר ב', ב') א"ר אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי שנאמר (שיר השירים ב', ט') הנה זה עומד אחר כתלנו. ותדע כי באשכנז היתה אבן מיוחדת הנקראת חופ"ה שטייין קבועה בכותל בחצרות בתי הכנסת וחוקק בה מזל טוב באמצע ומסביב קול ששון וקול שמחה קול חתן וקול כלה, והחתן היה מסתובב כלפי אותה אבן ומשליך עליה את הכוס. (וכיון שהיו עושין כן בחצר והיו העכו"ם משקיפים בעד החלון למדו לשונם לכנות נישואיהם

היירא"ט כמו הר"י א"ת מקודשת לי ולמדו לחשוב כי שברי זכוכית יש בהם משום מזל טוב). ואפשר שהיו עושין כן זכר לאבן שתיה. וע' מדרש תנחומא (פקודי ג'). ודו"ק.

ואמתיק סוד הוא תיבת ומצליח אשר לא ידע איש מן הוא ונדפס בסידורי ספרד אחר משמח חתן עם הכלה של ברכה אחריה. ולע"ד מטבע הברכה אינו אלא משמח חתן עם הכלה, ונשתכח סדר המנהג שהיה המברך שותה ושופך ומשקה ולא שותה ומשקה ושופך, דהיינו שהמברך טועם מן הכוס אחר שתכלה אמן מפי החתן והכלה (ברכות דף מ"ז). ואחר כך היה שופך מן היין משום הא דמסכת תמיד (דף כ"ז: כנ"ל) תניא לא ישתה אדם מים ויתן לתלמידו אלא אם כן שפך מהן, ואחר כך היו החתן והכלה טועמין כל שהוא מן הנותר. אלא שבשעה שהיה החכם שופך מן היין היה אומר ומצליח משום (ברכות דף נ':) ממשיכין יין לפני חתן וכלה לסימן טוב. ואחר כך או היה החכם שובר הכוס (ברכות דף ל':) להעציב הקרואים או היה החתן שובר הכוס (בבא בתרא דף ס':) זכר לחרבן. ומדברי המחזור ויטרי (סימן ת"ע הנ"ל) משמע דאין שופכין הכוס לא משום הך דברכות (דף נ':) ולא משום הך דתמיד (דף כ"ז:), אלא של אירוסין משום כסא פגימא (פסחים דף ק"ו). ושל נישואין לשבור הכוס (ברכות דף ל':), וז"ל ועל מעשה עצמו תאמר ברכת אירוסין וישתה ויקדש לה והשאר ישפוך וימזוג בו עוד ויברך עליו ז' ברכות וישתה וישקה וישפוך ומטיח הכוס של זכוכית בכותל ושוברו. עכ"ל.

והמנהג אשר העיד עליו בשו"ת ושב ורפא (ח"ה אה"ע סי' ו' הנ"ל) וז"ל החתן שותה את כל הכוס ומשליך אותה מעבר לכתיו. לא ידענא מי הוא זה אשר תיקן במקומנו להיות האיש מקדיש עצמו במותר לו ושיותר לא לעשות כן. ומיהו מה שתיקן להיות החתן משליך הכוס לאחוריו מעבר לכתפו ונופל על הקרקע ונשבר מאליו. נ"ל טעמו עפ"י שו"ת ראב"ן (סימן י"א) וז"ל נשאלתי למה תולשין עפר ועשב אחר קדיש של תחיית המתים. ונראה לי, עפר על שם זכור כי עפר אנחנו (תהלים ק"ג), עשב על שם ויציצו מעיר כעשב השדה (שם ע"ב) וגומר. ומה שזורקין אותו לאחוריהם, כעין אבל וצער כעין ויזרקו עפר על ראשיהם (איוב ב') וגומר. עכ"ל. ואף אגן נימא הכא נמי דכותה דדוקא זורק החתן הכוס לאחוריו לאות אבל וצער על חורבן הבית. ודרך דרוש י"ל שהוא משום חתן מוחלין לו על כל עוונותיו כדאיתא בירושלמי (בכורים פ"ג ה"ג), וכתוב (ישעיה ל"ח, י"ז) כי השלכת אחרי גוך כל חטאי.

ומה שלא נתיישב על לב כת"ר להשליך אפילו הכוס ריקן הואיל וברכו עליו שבע ברכות ונראה לו הדבר זלזול גדול, פליאה דעת ממני, דאטו כוס של ברכה קדושה יש בו שיהיה טעון גניזה, והלא לא הגיע אפילו לכלל תשמישי מצוה דקיימא לן במגילה (דף כ"ו:). תשמישי מצוה נזרקין. ובחינם הפריז כת"ר יתר על המדה בחסידות של שטות ונחנו מה כי תלונו עלינו שמקיימים פסק השולחן ערוך (אה"ע סי' ס"ה, ג' בהגהה) לשבור כוס של ברכה כתקון חכמים הראשונים ז"ל. וידע כת"ר כי לדעתי יותר טוב לקיים המנהג לשפוך להדיא שיירי הכוס של ברכה לסימנא טבא ולא להטמין הראש בחול כיענים במדב"ר שלא לראות את המלצר נושא את יין המשתה ושופך הכוס לאיבוד בכיור. ולמה תתמם. ופעמים המלצר עכו"ם ומנסך היין ושופך הכוס לתוך כלים שבכיור ואחר מעת לעת הרי כבוש כמבושל ויצא שכרו בהפסדו. ועוד שבדאי גם כבודו עצמו רגיל לשפוך יין בכל מוצאי שבת. ולמה תתחסד. ואם חסיד הוא יעתיק מנהגי שאני רגיל להלין שיירי כוס של הבדלה מגולה כל הלילה עד הבוקר וממילא נאסר היין מדין יין מגולה ואחר כך אני שופכו לאיבוד.

ואם לחשך אדם לומר כי לכך יש נוהגין לשבור כוס אחר ולא כוס של ברכה לפי שנראה זלזול גדול לשבור כוס של ברכה. אל תשמע לקול מלחשים. שלא נהגו כן אלא משום דקפדי כולי האי דלמא לשבור כוס של אירוסין לאו מסמנא מילתא ותפול עליהם אימתה ופחד, וכעין דברי שו"ת מהר"ם מינץ (סי' ק"ט) וז"ל יקח המברך כוס אחר לברך ברכת נישואין ז' ברכות ומטעימין לחתן וכלה מן השני כוסות ואחר ברכת נישואין יתן ליד החתן הכוס של ברכת אירוסין ויזרוק אותו לכותל וישבר. וראיתי רבותי נהגו ליקח הכוס ראשון לזרוק ולשבור ולא זכיתי לשאול מהן טעמא מאי למה דוקא כוס ראשון. ונ"ל קצת טעמא כיון דיש עתה שני כוסות טוב ליקח לשבר כוס של אירוסין כי כוס של נישואין אתייה לגמר הזיווג

ומברכין והתקין לו ממנו בנין עדי עד (כתובות דף ח'). לכן אין סברא לשבר כוס של נישואין שמורה ח"ו שבירת הבנין כדאמרינן (הוריות דף י"ב). סימנא מילתא היא. עכ"ל. אך לע"ד נראה טעם רבותיו ליקח הכוס ראשון לזרוק ולשבור כנגד לוחות ראשונות ששברן משה רבנו, וכמ"ש בספר תשב"ץ (סימן תס"ה) שכל המנהגים של חתן וכלה אנו למדין ממתן תורה.

והעולם תולין עצמם באילן גדול רבנו הפרי מגדים זי"ע שכתב (סי' תק"ס משבצות זהב אות ד') וז"ל אבל ראיתי המנהג שלוקחין כוס זכוכית לאירוסין ומכל מקום יראה שאין שוברין אותו אחר נישואין כי אם זכוכית אחר שוברין אחר שבע ברכות. עכ"ל. אך כונת רבנו הפרי מגדים פשוטה לפניה שנהגו לקחת לאירוסין כוס של זכוכית ולא כוס של חרס ונהגו לקחת כוס אחר של זכוכית לנישואין ואין שוברים הכוס של אירוסין אלא הכוס של נישואין. ואני אומר יותר אין סברא ויותר נראה זלזול גדול שלא לשמוע לקול מורים לשמור ולעשות ולקיים דברי חכמים שכתבו בהדיא לשבור כוס של אירוסין או של נישואין וכמ"ש בשולחן ערוך (אה"ע סי' ס"ה, ג' בהגהה). ותו לא מידי.

ה. והנה כת"ר כתב דלא הונח לו מנהג זה לזרוק הכוס ומי סני מנהגם של כל ישראל בכל העולם לשבור הכוס בעדינות וצניעות תחת הרגל. ולע"ד אינו מנהג כל ישראל אלא מנהג מתא פוזנא וכמ"ש בשו"ת מהר"ם מינץ (סימן ק"ט) וז"ל ומנהג הנישואין דלעיל סדרתי בהיותי באשכנז בק"ק בבנבערק ואחר שבאתי למדינת פולנר לק"ק פוזנא ראיתי מקצת מנהגים מה שאין כן במדינתנו וכו' ואחר ברכת נישואין יתן ליד החתן כוס של ברכת אירוסין ויזרוק אותו לפניו וידרוס עליו ברגליו וישבור אותו אך שופכין היין מן הכוס טרם שיתנו הכוס ליד החתן. עכ"ל. אבל מנהג כל ישראל להשליך הכוס על הקרקע כפשטא דתלמודא (ברכות דף ל'): אייתי כסא ותבר קמייהו, וכמ"ש החכם רבי רפאל מילדודה זצ"ל בספר חופת חתנים (סימן ו' אות ו') שהחתן שובר את הכוס בכלי העומד על הקרקע לפני הכלה, או להשליך הכוס אל הכותל כמ"ש במחזור ויטרי (סימן ת"ע) וספר מהרי"ל (הלי נישואין אות ה') ושו"ת מהר"ם מינץ (סימן ק"ט) ושו"ת מהרי"ט ווייל (אה"ע סימן י"ח) הנ"ל.

ובאמת תמיהני על כת"ר שלא נתיישב על לבו מנהג בעלי תריסין ונתיישב על לבו מנהג קלגסין, שהחתן עומד כמו בריון בשריון ורומס ודורס ברגלו ובעקבו על כוס דעלמא, ולהבדיל כמעשה רב שהעיד היעב"ץ (סידור אות י"ד) על החכם צבי רב אב"ד ק"ק א"א וז"ל השגחתי על אבי שהיה מכה ורוקע ברגלו וטופח בסנדלו כשהגיע לזכירת המן. עכ"ל. וכלפי לייא, דאין זה צניע ומעלי וזכר לחרבן כדברי כת"ר אלא דרך שחץ ובוז ודמי לשריפת בית אלהינו, וכדאמר בסוכה (דף נ"ו): ת"ר מעשה במרים בת בילגה שהמירה דתה והלכה ונשאת לסרדיוט אחד ממלכי יוונים וכשנכנסו יוונים להיכל היתה מבעטת בסנדלה על גבי המזבח.

תדע דלא אשכחן בשום דוכתא דש בעקבו דרך מצוה אלא דרך עבירה, וכמ"ש בעלי התוספות בדעת זקנים (דברים ז', י"ב) וז"ל והיה עקב תשמעון פירש רש"י מצוות שאדם דש בעקביו. וזהו שאמר דוד (תהילים מ"ט, ו') עון עקבי יסובני. ומיהו יש תמהין וכי יש מצוות שאדם דש בעקביו. יש לומר כגון שילוח הקן דכתיב (דברים כ"ב, ו') כי יקרא קן צפור לפניך ודרשינן (חולין קל"ט). פרט למזומן נמצא שכשהולך דש בעקביו על הקן. אי נמי מצות ציצית שאדם גורר אחריו כמנהג העולם. אמנם שמעתי שכל המגרר ציציותיו עליו הכתוב אומר (ישעיה י"ד, כ"ג) וטאטאתיה במטאטא השמד, אלא משליכן על כתף ונוטלן ביד. עכ"ל.

ושמע בני מוסר שלמה המלך (משלי ו', י"ב-י"ד) אדם בליעל איש און הולך עקשות פה, קורץ בעיניו מולל ברגליו מורה באצבעותיו, תהפוכות בלבו חורש רע בכל עת. ופירש רבנו מהר"ם אלשיך ז"ל (שם) וז"ל מולל ברגליו דורס ברגלו על רגל חברו. עכ"ל. והנה יש חתן דורס ברגלו על רגל כלתו תחת חופתה כסבור לומר משום והוא ימשול בך, ודכותיה יש חתן דורס

ברגלו על כוס של ברכה כסבור לומר זכר לחרבן. ואשרנו מה טוב חלקנו ומה יפה ירושתנו שלא יעשה כן במקומנו.

וכן בקדש חזיתיה למרן הראשון לציון ר"ב צמ"ח עוזיאל זצ"ל בשו"ת משפטי עוזיאל (אה"ע סי' פ"ט, ג') שאין רוח חכמים נוחה מאותם ספרדים שעזבו מנהג אבותיהם ורבותיהם לשבור הכוס של ברכה דרך שבירה והעתיקו מן האשכנזים לשבור הכוס דרך דריסה, וז"ל אפריון נמטיה למעכ"ת שעורר שאלה זו של שבירת הכוס בשעת החופה שיסודו הוא להטיל טיפת אבל בכוס שמחתנו לקיים מה שנאמר אם אשכחך ירושלים וכו' אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. ועתה נהפך מנהג יפה זה למין פולחן והתהדרות של גבורה שהחתן דורס בכח על הכוס ומשברו לרסיסים וכל הקרואים ממלאים פיהם שחוק ואומרים סימן טוב, ובצדק העיר מעכ"ת שדבר זה אינו נאה והוא בהיפך מעיקר התקנה. ואף אני אענה חלקי ואביע מר שיחי על מנהג זה שלפי צורתו העכשוי הוא מנהג טפל ומוטב היה לבטלו לגמרי מלשנות דמותו בצורה מכוערת שנפש היפה סולדת הימנו. בכל מקרה שאני נמצא בחתונות ורואה מנהג זה מצטער אני מאד אלא שאיני מוחה משום שאני מקיים בעצמי מצוה שלא לומר דבר שאינו נשמע. ושבח אני מנהגם של קהלות הספרדים שהיו נוהגים לשבר את הכוס אחר שבע ברכות והקהל היו עונים ואומרים אם אשכחך ירושלים וכו'. אלא שבזמן האחרון התפשט בנו צורת מנהג זה. הרבה חקוי עושה והרבה עם הארצות עושה. ועל כגון זה אמרו רבותינו זכרונם לברכה שמנהג הוא אותיות גהנם, זאת אומרת שכל מקום שמפשיטים מהמנהג צורתו וכוונתו המקורית ועושים אותו לסגולה או פולחן ומכל שכן להזיה טפלה וחסרת הטעם נהפך המנהג לשערי גהינם. עכ"ל.

ומיהו מאי דקפיד הרב נמי על הקרואים אשר ממלאים פיהם שחוק אחר שבירת הכוס ואומרים סימן טוב, מנהג זה יסודתו בהררי קדש רבנו המהרי"ל ז"ל (הל' נישואין אות ה') וז"ל הרב כשגמר הברכה נתן לחתן ולשתיים ואח"כ לכלה והרב החזיק בידו הכוס ואח"כ נתן את הכוס ביד החתן והפך החתן את פניו לאחוריו ועמד נגד צפון וזרק את הכוס אל הכותל לישבר ומיד ממהרין עם החתן דרך שמחה להכניסו לבית חתונה קודם הכלה. עכ"ל. והנח להם לישראל שאין שבירת הכוס אלא שיזכור החתן בלבו חורבן הבית ולא להעציב ולהרעיד הקרואים כמו שנתבאר.

ו. והגאון רבי רפאל אייפרס דומ"ץ פה קק"א אמשטרדם בשו"ת ושב ורפא (ח"ה אה"ע סי' ו' אות ג') בתשובתו על סדר האירוסין והנישואין אצל הספרדים באמשטרדם בבית הכנסת איסנוגה העיד בגדלו וז"ל החופה מתחילה כשהתהלכה נכנסת. התהלכה מורכבת מהשמש, הרב, הכלה עם אביה, החתן ואמו, האבא ואמא הנותרים, המשפחה הקרובה, עדים, פרנסים, דותר. בזמן ששרים ברוך הבא האורחים עומדים. הכלה מיד נעמדת מתחת לחופה. בכניסתו החתן מתיישב על הכסא ראשון בין שני האבות קרוב לחופה. אחרי שהחתן אומר בכבוד לחזן החזן מתחיל להתפלל מנחה. החתן והכלה אומרים את תפילת העמידה של ערב יום כיפור עם הוידוי. הסדר מתחת לחופה משמאל לימין הוא: אם החתן, הכלה, החתן, אם הכלה. עכ"ל.

וכת"ר תימיה תימיה קרא, איך הכלה נכנסת עם אביה, והחתן נכנס עם אמו, והלא צריך שיהיו ב' שושבינין לחתן והם אביו וחמיו וב' שושבינות לכלה והן אמה וחמותה כמנהג ארץ הקודש, או אבי החתן ואמו שושבינין לו ואבי הכלה ואמה שושבינין לה כמנהג ארץ העמים. ועוד תמה כת"ר איך אבי החתן נכנס יחד עם אם הכלה ח"ו. שומו שמים על זאת. וכתב דרך ליצנות וקנאות שהפורטוגזים כבהמות תיבת נח נדמו שנכנסו אל התיבה שנים שנים איש ואשתו, הכלה עם אביה, והחתן עם אמו, ואבי החתן עם אם הכלה. ועוד תמה כת"ר על מה שהכלה נכנסת לחופה תחילה כמנהג הגוים במקום שהחתן יכנס לחופה תחילה כמנהג כל ישראל. ועוד תמה כת"ר איך אבי החתן ואבי הכלה אינם עומדים תחת החופה, והלא נעשה הדבר מכללי הטקס ממש שצריכים כל הששה הנ"ל לעמוד תחת החופה כמין קשת שהכל יהיו רואים אותם. והמציא דמסתמא רצו להרחיק נישואי תערובת, ולכן ביטלו את כל האבות כדי שאם האב גוי לא יעמוד תחת החופה.

וכבודו היטב חרה לו ומסיק במחי יד וז"ל ולעני"ד אין למנהגם על מה שיסמוכו. ואע"פ שהם מדמים בעצמם שהביאו את כל מנהגייהם בדיוק כמו שהיה בספרד, אבל אני כשלעצמי בטוחני שאין במנהגם זה ממש. ואנא דאמרי בבטחון מלא שאין זה מנהג יהודי כלל, וכיון שהיו אלו אנוסים עשרות שנים תחת הנוצרים בפורטוגל, התערבבו בראשם ודמיונם מנהגי נוצרים, או מנהגי שפלות אחרים שאינם מדרך הצניעות. ולוואי וישנו את מנהגם הלזה להיות ככל ישראל, אבל מנהגם שם שלא לשנות דבר ואפילו אם אין בו הבנה, ושומרים על מנהגייהם בקנאות כמו שהיה בספרד לפני שגורשו לפורטוגל ומשם באו אל אמשטרדם. עכ"ל.

ועמדתי מרעיד משתאה לא אחריש ואומר לך עפרא לפומיה ושרי ליה מריה הבל יפצה פיהו בבלי דעת לתלות בוקי סריקי במרנן ורבנן חכמי הקהילה לדורותם ולהוציא לעז על ישראל קדושים שנתערבו בין האומות ח"ו ונמשל כבהמות נדמו ישתקע הדבר ולא יאמר. ומסקנתו כל השומע יצחק לו, הבוא יבוא כמוה"ר המלך שאול הלוי מורטירא זצ"ל ובית דינו החכם דוד פארדו זצ"ל והחכם מנשה בן ישראל זצ"ל אשר לחמו מלחמת מצוה מלחמתה של תורה והעמידו הדת על תילה ועשו מעשה בעשר אצבעות ידיהם להעבירם מחקי נוצר'ך דלשתכח פולחנא נוכראה מנהון וילכו אחרי ההבל ויהבלו ואחרי הגוים אשר סביבותם לעשות כהם חס ושלום. וניתי ספר ונחזי והנם כתובים על דברי חוזי על ספר טיזאורו דוס דינים (פארטי קינטא, טראטאדו דו מאטרימוניו) אשר כתב החכם מנשה בן ישראל זצ"ל ואשר השרים המסכימים המלך שאול הלוי מורטירא והחכם דוד פארדו מעידים עליו כי קראו ושנו את אוצר הדינים שחיבר הדיין המצויין חכם מנשה בן ישראל והכל שריר ובריר וקים ומצוה רבה להוציאו לאור עולם לתועלת הקהל הקדוש. (ונדפס פה אמשטרדם בשנת ה"א ת"ז בלשון פורטוגיז).

וכן תנא וצי"ר הצי"ר הגדול יעקובוס בויס נשיא אולפנא של אומנין פה אמשטרדם לפני 240 שנה בשנת 1780 למניינם (ונמצא בארכיון אמשטרדם מספר 010001000336). והילך תבנית דמות מראיתו. הכלה והשושבינות יושבות תחת החופה. החתן מחזיק הטבעת בידו ועומד למרגלות החופה לקדש במצות החכם כמוה"ר שלמה שלם זצ"ל מסדר החופה וקידושין. החכם השלים המצנפת על ראשו. ומצדו שני העדים וכל אחד מהם כוס יין אחד בידו ושניהם זכוכית. הכלה פניה מכוסות בהינומא והחתן אינו לובש טלית. הורי החתן והורי הכלה מחוץ לחופה ואם הכלה מחזקת הכתובה בידה. על הקרקע לפני החופה מונחת הקערה שבו עתיד החכם לשפוך שיירי היין והחתן לשבור הכוס. ומאחור עומד החזן ופנקס בידו והיד רושמת הנדבות. החופה לא באיסנוגה. הקרואים עומדים על רגליהם וארבעה מנגנים על הבמה ולפניהם חליל וכנור.

וברוך המקום שמסר עולמו לשומרים כי בישיבת עץ חיים כאן נמצא כתב יד מלפני 210 שנה (מספר 617NV1206) ובו נסדרו מנהגי האיסנוגה כאשר פקד על הפרנסים קיסר נאפוליאון בונאפארטי במולכו על הולנד בשנת 1810 למניינם ונסדרו כולם על דעת אב"ד ור"מ כמוה"ר חכם דניאל ב"ר דוד הכהן דיאזיוידא זצ"ל. והילך תרגום ללשון הקודש מן הכתוב שם בלשון הולנד (דף 4b ודף 5a): סדר חופה בתוך בית הכנסת. הכלה ושתני שושבינות משאר בשרה הולכת למקום אשר יועד לה ואשר הוקצה עבורה בתוך בית הכנסת ויושבת בין שושבינותיה תחת החופה. החתן ושני שושבינין נכנס לבית הכנסת ויושב על המקום אשר יועד לו ליד ההיכל. החתן כמו מלך ישראל נותן רשות להתחיל תפלת מנחה. שני העדים נכנסים לבית הכנסת כאשר התחילה התפילה. אחר התפילה החכם הולך אל החתן ומוליך אותו אל הכלה וחולפין על פני ההיכל. ובנתיים שני העדים הולכים אל הכלה. החכם מסדר החופה וקידושין ברוב הוד כמנהג יום טוב. ולבסוף החתן זורק הכוס על הקרקע ואומר זכר לחרבן. אחד החזנים אומר מי שברך על הנדבות של החתן והשושבינין והמשפחה והקהל לצורך ארץ ישראל ופדיון שבויים. בנתיים אחד הפרנסים מסתובב עם הקערה לצורך קופת צדקה לעניים ומתחיל אצל הכלה והחתן ואחר כך אצל השושבינין והמשפחה והקהל. תם ונשלם.

ואתה צא ולמד הבט וראה מה היה לו להגאון רבי שמואל הלוי וואזנער זצ"ל בשו"ת שבט הלוי (חלק ג' סימן קפ"ז) וז"ל יקרתו קבלתי ומאד נצטערתי לקרא התוכן כי אחד מבני קהלתו ממרה את פיו ורוצה לשנות מנהג ישראל אשר מימי קדם ששני השושבינין אבי החתן ואבי הכלה מוליכין את החתן לחופה ושתי השושבינות אם החתן ואם הכלה מוליכות את הכלה, והנ"ל רוצה להנהיג בחופתו ועומד על כך שאבי ואם החתן יוליכו את החתן ואבי ואם הכלה את הכלה. ואומר בקיצור אין ספק שמנהג זה ככל מנהגי ישראל הקדושים אשר בחופה וקידושין יסודו בהררי קודש והוא מנהג ותיקין ומנהג רבותינו ואבות אבותינו מעולם ומי יהין לשנות בזה ח"ו, וגם אם יש קצת נוהגים כמנהג האחר מן הסתם נלקח ממנהגי הגוים ולא תלכו בחוקותיכם כתיב, ומכל שכן דהמנהג היה כן מעולם בקהלתם. ושוב ראיתי במהרי"ל (הל' נשואין) מוכח להדיא דכך היה מנהג גם אצלם שהשושבינות באות עם הכלה. הרי דמנהג הקדמונים כן היה. עכ"ל. ובמהדורא בתרא הוסיף שם בגליון וז"ל וע"ע ברמ"א (יו"ד ס"י שצ"א ס"ג) כי תו"ד וכן יכול להכניס חתן כדרך ארצנו ששני אנשים מכניסים החתן לחופה. מכלל דמנהג זה מנהג קדום הוא. עכ"ל. ואם כי ודאי השיב כהלכה שלא לשנות מנהג הקהילה, מכל מקום הנה בספר הזוהר (בראשית דף מ"ט.) וז"ל ויביאה אל האדם (בראשית ב', כ"ב) מהכא אוליפנא דבעאן אבא ואמא דכלה לאעלה ברשותיה דחתן. ונעלם דבר מעינו הבדולת. ושלא כדת כתב כי מנהג האחר מן הסתם נלקח ממנהגי הגוים חס ושלום ובאמת מקורו טהור ומוצאותיו מקדם מימי עולם. ואם בארזים נפלה שלהבת מה יענו אזובי קיר. ועתה הסכת ושמע ואפתור לו חלומותיו.

ז. ואען ואומר זה יצא ראשונה. מה שגעש ורעש כלה למה נכנסת לחופה תחילה עד שכתב וכזב שהוא מנהג עכו"ם ומנהג עקום וחשב על היהודים דעבדין עובדא דבני עממין רחמנא לצלן. והוא דמיון ורמיון, כי באמת נימוסי הנוצרים בבית תפלתם שקודם כל החתן עומד על עמדו ואחר כך הכלה באה אצלו. ואם מך כערכך דת משה וישראל חסרת איך דת עשו וישמעאל קניית? ואיכה חשב לזונה קריה נאמנה כי לא ידע כי כלתו היא. ומדוע לא יראת לדבר בעבדי במשה המה הגבורים אנשי השם אשר קבעו כאן הלכה ומנהג לשעה ולדורות ועל פיהם ישק כל עמי ומסורת אבותיהם בידיהם וכן מפורש יוצא מפיהם ומפי כתבם בספר אוצר דינים (חלק ה', סדר חופה וקידושין) הנ"ל.

ואומר להביא את ספר הנביא וימצא כתוב אשר הגיד דבר קשה כגיד (יואל ב', ט"ז) יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. ותימה הלא גבי חתן נמי כתיב (תהילים י"ט, ו') והוא כחתן יוצא מחופתו ואמאי דקדק לומר יצא חתן מחדרו וכלה מחופתה. ונראה כי זאת לפנים בישראל היו האירוסין בבית הכלה ואחר ימים או עשור היו הנישואין בבית החתן והילכך בשעת אירוסין מקרי חופת כלה ובשעת נישואין מקרי חופת חתן. ואם נשאת לא תצא. ואילו התרעמת שמנהג אמשטרדם דומה למעשה בראשית קודם שנהגו לסמוך חופה לקידושין החרשתי, אך להעלות על דל שפתך תרתי משמע שהולכים בחוקותיהם ח"ו אתם תחרישוון, דאטו מצאת שום חיובא ומצוה לעיכובא שיכנס דוקא החתן לחופה תחילה עד שלא יכלת עמוד ולסבול האמת דנהרא נהרא ופשטיה?

ואני אומר אין כאן דרכי האמורי אבל יש כאן דת יהודית ואלו דברי אלהים חיים. דהנה בספר תשב"ץ (סימן תס"ה) וז"ל נקוט האי כללא בידך כל המנהגים של חתן ושל כלה אנו למדין ממתן תורה שהשם היה מראה עצמו כחתן נגד כלה שהם ישראל. עכ"ל. ומקורו טהור במדרש (במדב"ר נשא י"ב, ח') ביום חתונתו זה סיני. חיתונין היו שנאמר (שמות י"ט, י') וקדשתם היום ומחר. וביום שמחת לבו זה מתן תורה שנאמר (שם ל"א, י"ח) ויתן אל משה ככלותו וגוי ככלתו כתיב. ובספר מטה משה (עמוד גמ"ח חלק ג' פרק א') כתב שלכן מכניסים את החתן ואת הכלה תחת החופה כמו (שמות י"ט, י"ז) ויתצבו בתחתית ההר תחת ההר (שבת דף פ"ח.). עכ"ד. ולפ"ז צריך קודם כל החתן ליכנס לחופה ואחר כך תעלה הכלה. כדכתיב (שם י"ב-י"ג) והגבלת את העם סביב לאמר השמרו לכם עלות בהר במשוך

היובל המה יעלו בהר (וע' פי' ואתחנן (ה', ה') אנכי עומד בין ה' וביניכם כי יראתם מפני האש ולא עליתם בהר).

ברם המדרשים חלוקים אם קודשא בריך הוא ואורייתא משולים לחתן וישראל משולים לכלה או הקב"ה והתורה משולים לכלה וישראל משולים לחתן. דהנה במכילתא (יתרו פרשה ג') ויוצא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה. אמר ר' יוסי ר' יהודה היה דורש ויאמר ה' מסיני בא (דברים ל"ג, ב') אל תקרא כן אלא ה' לסיני בא ליתן תורה לישראל, או אינו אומר כן אלא ה' מסיני בא לקבל את ישראל כחתן זה שהוא יוצא לקראת כלה. הרי הקב"ה משול לחתן וישראל משולים לכלה. ובפרקי דרבי אליעזר (פרק מ"א) ויצא משה למחנה ישראל והיה מעורר אותם משנתם אמר להם עמדו משנתכם כבר בא החתן ומבקש את הכלה להכניסה לחפה וממתין לה כדי ליתן להם את התורה. בא השושבין והוציא את הכלה כאדם שעושה שושבינות לחברו שנאמר (שמות י"ט, י"ז) ויוצא משה את העם לקראת האלהים וגו', והחתן יוצא לקראת הכלה ליתן להם את התורה שנאמר (תהילים ס"ח, ח') אלהים בצאתך לפני עמך. הרי הקב"ה משול לחתן וישראל משולים לכלה כנ"ל ומשה רבנו משול לשושבין. ולפי"ז צריך קודם כל החתן ליכנס אל החופה ואחר כך תעלה הכלה וכמנהג העולם.

אבל בברכות (דף נ"ז.) ופסחים (דף מ"ט:) תורה צוה לנו משה מורשה קהילת יעקב אל תיקרי מורשה אלא מאורסה. הרי ישראל משולים לחתן והתורה משולה לכלה. ובמדרש (שמו"ר תרומה ל"ג, ז') אל תהי קורא מורשה אלא מאורסה, מה חתן זה כל זמן שלא נשא ארוסתו הוא הוה פראדורין לבית חמיו משנשאה הרי אביה בא אצלה, כך עד שלא נתנה תורה לישראל ומשה עלה אל האלהים (שמות י"ט, ג'), משנתנה תורה אמר הקדוש ברוך הוא למשה ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (שמות כ"ה, ח'). הרי התורה משולה לכלה וישראל משולים לחתן כנ"ל והקב"ה משול לאבי הכלה. ולפי"ז צריכה קודם כל הכלה ליכנס אל החופה ואחר כך יעלה החתן וכמנהג אמשטרדם.

ובמדרש תנחומא (חיי שרה ב') אמרו רבותינו שלש עשרה חופות עשה הקב"ה לאדם ולחווה שנאמר (יחזקאל כ"ח, י"ג) בעדן גן אלהים היית וגו'. אמר ר' לוי בשם ר' חמא בר חנינא עיטר הקב"ה לחווה בעשרים וארבעה תכשיטין. ולא עוד אלא שאחז בידה והוליכה אצל אדם. אמר ר' אבין הלוי ברבי אשרי עירוני שכך ראה המלך אוחז בידה ומוליכה לו לבית, שנאמר (בראשית ב', כ"ב) ויביאה אל האדם. הוי (תהילים כ"ה, י') כל ארחות ה' חסד ואמת. עכ"ל. והוא כמנהג העולם.

אבל בפסיקתא (פסקא א') מפורש בהדיא וז"ל באתי לגני אחותי כלה (שיר השירים ה', א') ר' עזריה בשם ר' סימון אמר משל למלך שכעס על מטרונא וטרדה והוציאה מתוך פלטין שלו, לאחר זמן ביקש להחזירה, אמרה יחדש לי דבר ואחר כך הוא מחזירני. כך לשעבר הקדוש ברוך הוא מקבל קרבנות מלמעלה שנאמר (בראשית ח', כ"א) וירח ה' את ריח הניחוח, ועכשיו הוא מקבל מלמטה שנאמר (שם) באתי לגני אחותי כלה. א"ר חנינא לימדתך תורה דרך ארץ שלא יהא החתן נכנס לחופה עד שהכלה נותנת לו רשות. יבא דודי לגנו (שם ד', ט"ז) ואחר כך באתי לגני (שם ה', א'). עכ"ל. והוא כמנהג אמשטרדם. ונמצא מנהג אמשטרדם כמו מנהג העולם עולה יפה כדת של תורה והלכה ברורה ובחנם יצא הקצף האף החמה והשצף. ומה שכתב בבטחון מלא שהוא מנהג העמים בדין הוא שילעיטוהו גחלי רתמים.

ח. ואען שנית ואומר אליו. בודאי המנהג פשוט שיש לה לכלה ב' שושבינין ויש לו לחתן ב' שושבינין וכמ"ש החכם מנשה בן ישראל זצ"ל בספרו אוצר דינים (חלק ה' סימן י"ג וסימן י"ד), וכתב שמקור המנהג בבראשית רבה (פ' ח', י"ג) מיכאל וגבריאל הם היו שושבינין של אדם הראשון. ובספר שופטים (י"ד, כ') ותהי אשת שמשון למרעהו אשר רעה לו מתרגמינן והות אתת שמשון לדחבריה דהוה שושביניה. עכ"ד. וכן הוא בכתב יד הנ"ל. אלא דהתם

דייק בלישנא שיש לה לכלה ב' שושבינין משאר בשרה ויש לו לחתן ב' שושבינין. וכ"כ הגאון רבי שם טוב גאגין זצ"ל בספר כתר שם טוב (סדר אירוסין ונישואין אות ה' דף תקצ"ט) וז"ל סדר החופה באמשטרדם: הכלה עומדת תחת החופה, אם הכלה מימינה ואם החתן משמאלה. ומימין החתן יושב החכם ומשמאלו החזן, ומתפללים מנחה. והחתן והכלה מתפללים מנחה של ערב יום הכפורים. עכ"ל. ודעת לנבון נקל דהכי קאמר ב' השושבינין של הכלה המה אם הכלה ואם החתן וב' השושבינין של החתן המה החכם והחזן. וכמבואר באורחות חיים (ה' קידושין) וז"ל נהגו להיות לכל חתן שושבינין זקנים חכמים. עכ"ל. וכן פסק הרמ"א בהלכות אבלות (יו"ד סי' שצ"א, ג') וז"ל אבל יכול להכניס חתן כדרך ארצנו ששני אנשים מכניסין החתן תחת החופה ובלבד שיהא אחר שלשים. עכ"ל. ומשמע שאותם שני אנשים שמכניסין את החתן תחת החופה אינם לא אבי החתן ולא אבי הכלה. ומקורו בספר מהרי"ל (ה' נישואין סי' ח') וז"ל והולכין אבי החתן והכלה ובוררין לו שושבינין ומושיבין אותם אצל החתן. עכ"ל. ואדרבה המנהגים שכתב כת"ר שאבי החתן ואבי הכלה או אבי החתן ואם החתן הם הם שושבינין של חתן איני יודע להם מקור בדברי הראשונים.

ויבא הכתוב השלישי. המנהג פשוט שאבי הכלה מוליך את הכלה ומוסר אותה ביד השושבינות והולך לו. וזאת מלפנים היה אבי הכלה עושה כן בלשכת המעמד והיו השושבינות מוליכות ומכניסות אותה לתוך החופה והאידינא עושה כן בתוך בית הכנסת והשושבינות מעלות ומכניסות אותה לתוך החופה. ומה שאבי הכלה מוליך את הכלה לאו משום שהוא שושבין שלה כאשר טעה ותעה כת"ר, אלא לפום דינא להוציאה מרשותו ולהעלותה לרשותו של החתן. וכמ"ש בביאור הגר"א מווילנא (אה"ע סי' נ"ה ס"ק ט') וז"ל העיקר שענין החופה שקונה הוא יציאתה מבית אביה והליכתה עם החתן לביתו לשם נישואין שמראה שהיא ברשות בעלה. ולפיכך מוציאה האב מרשותו לחצר בית הכנסת ושם קובעין החופה בסדינין ושם הוא עיקר החופה. עכ"ל. ובזוהר (בראשית דף מ"ט). וז"ל ויביאה אל האדם (בראשית ב', כ"ב) מהכא אוליפנא דבעאן אבא ואמא דכלה לאעלה ברשותיה דחתן, כמה דאת אמר [דברים כ"ב, י"ג-ט"ז]. כי יקח איש אשה וגו' ולקח אבי הנערה (ואמה וגו') את בתי נתתי לאיש הזה וגו'. עכ"ל. ולפמ"ש בקידושין (דף מ"א). ובסוטה (דף כ"ג): מוכח דאבא עיקר ואמא טפל. עיין שם. והיינו כדברי הבית חדש (אה"ע סי' ס"א) גבי פלוגתא מהו חופה שנוהגין כדברי כולם מפני הספק. עיין שם. וכמו שנהגו עוד כאן שהחתן מכסה את פני הכלה בהינומא בלשכת המעמד קודם כתיבת וחתימת הכתובה, וכן שהחתן והכלה מתיחדים בלשכת המעמד ואוכלים שם סעודה אחר החופה, כדעת מרן (אה"ע סימן נ"ה, א') ורמ"א (שם נ"ה, ב' בהגהה) וכמ"ש בשו"ת שב ורפא (ח"ה אה"ע סי' ו' הנ"ל). ומיהו לא נהגו כאן לפרוס סודר על ראשם בשעת הברכה כמובא ברמ"א (שם), וכמ"ש בס' כתר שם טוב (סדר אירוסין ונישואין אות ל"ז דף תרכ"ד).

ומה שדוקא אם החתן מלוה את החתן עד לשושבינין שלו ולא אב החתן, בדקדוק עושין כן להיכרא שאבי הכלה אינו מלוה את הכלה גרידא, אלא מוליכה להוציאה מרשות לרשות כנ"ל, מה שאינו שייך כן אצל החתן. ואתי שפיר לשון השב ורפא, דגבי כלה כתב הכלה עם אביה, וגבי חתן כתב החתן ואמו. ואינו ענין לזוגות זוגות כאשר לעג ולעז כת"ר.

ועל ארבעה ל'ו אשיבנו, איך אבי החתן נכנס יחד עם אם הכלה ח"ו. תמיהני איך עלה על דעתו לפרש לשון "האב והאם הנותרים" פשוטו כמשמעו שאבי החתן נכנס יחד עם אם הכלה זה לצד זה ח"ו. והלא ברור כשמש דהכי קאמר שאבי החתן ואם הכלה נכנסים גם הם דרך תהלוכה כלומר זה אחר זה. וכמ"ש גבי סדר יציאה וז"ל סדר התהלוכה כעת הוא: שמש, הרב, החתן והכלה, הורים, עדים, דותר, פרנסים. עכ"ל. ואטו הורים דקאמר בהדי הדדי נינהו, אלא קודם כל הורי הכלה לחוד ואחר כך הורי החתן לחוד. ואף הכא נמי דכותה גבי סדר כניסה קודם כל אבי החתן לחוד ואחר כך אם הכלה לחוד. ומדוע הפך שולחנו של מרן ז"ל בבית יוסף (יו"ד סי' רכ"ח) ובכסף משנה (ה' נדרים ז', ט') מוטב לדחוק הלשון מלדחוק הענין, עד שנדמה לו שאינם נוהגים דרך צניעות, ולא נראה לו לשון "האב והאם הנותרים" כדאמר בעירובין (דף י"ח): אחרי ארי ולא אחרי אשה, להקדים האב ולאחר האם דרך צניעות. ועל מגן שלא כהוגן כתב על עמך ישראל שכבהמות תיבות נח נדמו לו. ואדרבה

מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב (שיר השירים ז', ב'). ובאמת כן המנהג קודם כל נכנס אבי החתן עם אביו ואמו או עם יוצאי חלציו ואחר כך נכנסת אם הכלה עם אביה ואמה או עם פרי בטנה ואחר כך שאר הקרובים משתי המשפחות.

וחמשיתו יסף עליו, מה שתמה איך עומדים תחת החופה אם החתן ואם הכלה ואין עומדים תחת החופה אב החתן ואב הכלה, והלא נעשה הדבר מכללי הטקס ממש שצריכים כל הששה הנ"ל לעמוד תחת החופה כמין קשת שהכל יהיו רואים אותם. ונביא שקר כמוך המציא שהרחיקו את כל האבות כדי שאם האב גוי לא יעמוד תחת החופה. ולא נגע ולא פגע שכן הוא להדיא בספר מהרי"ל (הלכות נישואין) וז"ל מביאין הכלה עם כלי זמר עד פתח בית הכנסת וממתנת שם עד שמוליך הרב את החתן על מגדל בית הכנסת. ואחר כך הולכין הרב וחשובים עמו ומביאין הכלה והרב היה תופס אותה בבגדיה והוליכה והעמידה לימין החתן על שם נצבה שגל לימין. ואמו של חתן ושל הכלה היו הולכות ועומדות אצלה על המגדל בשעת הברכה או שאר קרובים במקומם. עכ"ל. וכ"כ החכם מנשה בן ישראל זצ"ל בספר אוצר הדינים (חלק ה' סימן י"ג ו"י"ד). ובחנם כתבת לבטא בשפתים להרע ונעלם ממנו והוא לא ידע ואשם.

והנה מנהג ק"ק אשכנזים פה אמשטרדם שאין נמצאים תחת החופה אלא חתן וכלה בלבד. והמצא מנוחה נכונה שהרחיקו את כל ההורים שאם יהיו זוג הורים גרושים לא יעמדו יחד תחת כנפי החופה. ברם קושטא דמילתא שאין החופה אלא לנישואין של חתן וכלה בלבד. וכלפי לייא על כבודו לדרוך קשתיו ליישב חידושו שצריכים כל הששה הנ"ל לעמוד תחת החופה כמין קשת שהכל יהיו רואים אותם. אם לא שדעת הדר גאונו שכינה מגרונו שכל הששה הנ"ל צריכים לעמוד תחת הקלונסאות והיריעה זוגות זוגות כבהמות תיבת נח ולעשות זה לזו גם כן שאר קניני חופה כמו הינומא וטלית ויחוד כמעשה ארץ מצרים. וכן שהכל יהיו רואים אותם דאתי עשה של לראות בבנות הארץ ודחי לא תעשה של לא תתורו אחרי עיניכם. וכמ"ש הקרבן נתנאל (ביצה פרק ב' סימן כ"ב אות י') שהלומדים על פי ש"ס היצר הרע הם הם גרמא בניזקין ועליהם אמרו הגס לבו בהוראה. ופליאה דעת ממני צניעותא דקצוח מר עלה ככרוכיא היכן אזלא. והלא אפילו כלה דפליגי בה בכתובות (דף י"ז). אם מותר או אסור להסתכל בכלה לחבבה על בעלה, קיימא לן (שו"ע אה"ע ס"ה, ב') אסור להסתכל בכלה. ומקרא מלא דיבר הכתוב (בראשית ל"ג, ב') את לאה ואת רחל אחרונים. והשתא אל תקרי כללי הטקס ממש אלא כללי הטקס אין בהם ממש.

ט. אתה הראת לדעת שכל מנהגי חופה וקידושין פה ק"ק אמשטרדם יצ"ו אשר בעיני כת"ר כמו זר נחשבו נמצאו כולם מיוסדים על אדני פז מזוקקים שבעתים, ואדרבה לא אישתנו לגריעותא אלא אישתנו למעליותא. ועתה הטה אזנך ושמע מוסר ושמן על ראשך אל יחסר. הנה כת"ר פקיע שמיה בהלכות חופה וקידושין וחר"ף ובקי ומשנתו קב ונקי, ומאמשטרדם ישם לדרך פעמיו לבריססל תורתו ללמדה, והשתא הכא לא ידע בין ימינו לשמאלו ובהמה רבה. בין תבין את אשר לפניך הלא דבר הוא. ברם בברכות (דף כ'). אמרו מתון מתון ארבע מאות זוזי שויא, מקמי דאמרו בברכות (דף ל'): אייתי כסא דמוקרא בת ארבע מאה זוזי. וכת"ר שמע ותרגז בטנו עלה עשן מאפו וחמתו בערה בו, ואפילו צורבא מרבנן דרתח דאורייתא הוא דקא מרתחא ליה לא תעלה בידו אלא רגזנותו וחכמתו מסתלקת ממנו. ומה אעשה לכת"ר אשר לא ידע לפני מי עומד ולא ראה בעל השמועה כנגדו והסיר אזנו משמוע ולבו מהבין כי ק"ק אמשטרדם תורה וגדולה מסורה בידם מדור דור ארבע מאות שנה. ויפה כתב כת"ר וז"ל מנהגם שם שלא לשנות דבר ואפילו אם אין בו הבנה. עכ"ל. כי ישראל קדושים הם, אם אין נביאים הן בני נביאים הן, ואם רק הוא – מכם.

והשתא בהמתן של צדיקים. הנה דוקא מהאי קרא ילפינן בפסחים (דף ג'). לעולם אל יוציא אדם דבר מגונה מפיו שהרי עקם הכתוב שמונה אותיות ולא הוציא דבר מגונה מפיו, שנאמר (בראשית ז', ח') מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה שנים שנים באו אל נח אל התבה זכר ונקבה. ומרנא החפץ חיים זי"ע (חלק א' כלל י' סעיף י"ב) כתב וז"ל כי איסור

לשון הרע הוא אפילו אם מספר על איש פרטי וכל שכן על עיר שלמה שבישראל המחזיקים באמונת ה' ודאי עון גדול הוא. עכ"ל.

עוד רגע אדבר על מה שכתב עלי כבודו פתח בשבח וסיים בגנות אשרי הקהילה שהרב שלה יושב ועוסק בתורה וכותב כראוי ונלחם בחירוף נפש על כל מנהג שלהם ומגן עליהם כמו אפיפיור. ואמינא לא מדובשך ולא מעוקצך (תנחומא פי בלק כ"ב, י"ב). והן אמת כי יוס"ף בנימי"ן ס"ט בגימטריא אפיפיור, אך גם אליה"ו חיי"ם ב"ן יוס"ף נ"י בגימטריא אפיפיור עם הכולל. ומום שבך אל תאמר לחברך (בבא מציעא דף נ"ט:). וכבר כתב הגאון חות יאיר זצ"ל בספרו מקור חיים (סימן ל"ב דף קע"ג). על מה שכתבו על לשון שהם משתחווים להבל וריק ומתפללים לאל לא יושיע, כי לא"ל ל"א בגימטריא מחמ"ד ורי"ק בגימטריא יש"ו, שאין לנו לחפש אחר גימטריא. עכ"ל. ומכאן ולהבא חושבניא טבא.

ומרן ז"ל בשו"ת בית יוסף (סימן י"ד) וז"ל ראיתי דברי החכם הכותב וכו' ומלאו לבו לפטור שפה ולהרחיב לשון לזלזל בכבוד רבוותא החתומים בפסק ההוא וכו' ולא נחוש להשיב על זלזולו פן נשוה לו גם אנו במיעוט דרך ארץ שלא כדרך של תלמידי חכמים. ומכל מקום כדי שהשומעים את דבריו לא יחשבו שיש בהם ממש אמרנו להשיב על דבר הנוגע לענין הדין בלבד. עכ"ל. ועל כן שמא תאמר בלבבך מדוע לא השבתי אך ורק לענין הדין בלבד והשבתי גם על שפתו אשר לא ידעתי אשמע וגם על זלזולו בכבוד רבוותא מרי דאתרא הדין. תדע לך דהנה מרן בשולחן ערוך (או"ח סי' ש"ז) וז"ל דברי חשק מי שחיברן ומי שהעתיקן ואין צריך לומר המדפיסן מחטיאים את הרבים. וא"כ עד כאן לא אמר מרן אלא מפני שהחכם הכותב לא היה אלא כותב, אבל אם היה בא החכם להדפיס דבריו דברי בלע, בודאי חיובא רמיא עלן לשים לו שכין בלוע להקדים רפואה למכתו פן יבולע, כדאמר בשבת (דף ק"ט:). כל המבזה תלמידי חכמים אין לו רפואה למכתו. והשתא כיון שכת"ר מלאו לבו לפטור שפה ולהרחיב לשון ושלשה לשונות בח"ר ד"ל לזלזל בכבוד רבוותא ובכבוד הקהל, וגאותו שחקים מקשה עצמו לדעת כארז להגיד בביטחון במקום להיות רך כקנה ולומר אמירה רכה בשפה ברורה ונעימה, והגדיל לעשות עמנו עמא פזיזא ונחפז לצאת לסדר דבריו להיות מוכן ומזומן להכניסן לדפוס בחיבורו משפט הנישואין כתב יד וכדי בזיון וקצף, הוכרחתי להשיב מלחמה שעה ביד חזקה ובזרוע נטויה להעמידו על מכונו להסיר מכשול מדרכו. ועתה אל יחר בעיני אדוני ויהיו דברי אלה אשר כתבתי לרצון לפני האדון, ויאכל תוכו אשר השבתי לענין הדין בלבד, ויזרוק קליפתו אשר השבתי על זלזולו. והוכח לחכם ויאהבך. ואת והב בסופה.

י. עוד מעט מזער עת הקציר לענין הכתובות. מה שלא נמצא תיבת "איך" בכל הכתובות שראינו מאחר השואה. הנה דרשתי וחקרתי היטב וגמרתני חיפוש מחיפוש עד שמצאתי כל ספרי הכתובות מונחים בארון בגנזי המלכות פה אמשטרדם, ומצאתי כי באמת מתחילה היו רבותינו שפיר כותבין תיבת איך, והמה המלך שאול הלוי מורטירא והחכם מנשה בן ישראל ופחד יצחק אבוהב ואביר יעקב ששפורטש ואחריו החכם כמוה"ר שלמה די אוליוירה אלא שהחכם כמוה"ר שלמה אאיליון שבא אחריו השמיט תיבת איך כמנהג איטליה וכיון דעל על ואחריו העתיקו כן איש מפי איש. והואיל ובאמת כן נהגו מתחילה וכפי נוסח הגאונים והראשונים וכפי מנהג העולם אף ידי תכון עמו להחזיר עטרה ליושנה לכתוב תיבת איך מכאן ואילך. אבל מה שנמצא בהן תיבת "מדאורייתא", כאשר דמיתני כן היתה, שכן מצאתי כתוב גם כן בכל כתובות הבתולות אשר היו כאן מעולם ארבע מאות שנה. ומה שהיה הוא שיהיה. ומה שנעשה הוא שיעשה.

ומעשה נורא היה עכשיו בעיר אנטווערפן, שאזלו טופסי הכתובות של ק"ק מחזיקי הדת וחזרו והדפיסו טופסי כתובות חדשים. והנה אע"פ דמרגלא בפומייהו שאסור לשנות אפילו קוצו של יו"ד, כאן הפליגו לשנות אפילו וי"ו קטיעה, שתקנו והדפיסו הכל שריר וקים כמ"ש הנחלת שבעה (סי' ג', כ"ד) במקום והכל שריר וקים שהיו כתוב בטופסי הכתובות הישנים. ותהום כל העיר עליהן ולעגה ולעזה עליהן כל המדינה, דאיגלא מילתא דדוקא תקנו כת הקודמין לכתוב והכל שריר וקים בוא"ו להיות נוטריקון שם הוי"ה בכתובה במנא דכשר

למקני בייה' ויהיכל שריר וקים. ואכן נודע הדבר. ונעשה פה זילותא דבי דינא אשר כמוה לא נהיתה מאז היות אנטווערפן לעיר. ישמע חכם ויוסף לקח.

ולענין הנדוניא והתנאים. הנה באוצר הכתובות הנ"ל מצאתי ראיתי שמתחילה היו כותבין נדוניא דהנעלת ליה ומה שהוסיף לה החתן מן דיליה לא פחות ממחצית הנדוניא, וכמ"ש החכם מנשה בן ישראל זצ"ל בספר אוצר הדינים (חלק ה' סימן י"ב אות ב'). ואחר כך פעמים שהיו כותבים התנאים שהתנו ביניהם הלא המה כתובים וחתומים על ספר הנוטארי"ו בקונטראט"ו שעשו ביניהם החתן והכלה. ואחר כך פעמים אשר מעוני ומחוסר כל לא היתה הכלה מביאה כלום והיה החתן כותב לה סך מעות משלו, ולכך כתבו שאם תפטר הכלה בחיי החתן היורשים לא יטלו מאומה. עד שעזבו לכתוב לא נדוניא ולא נוטארי"ו, אלא הכל שוין שהכלה לא מביאה כלום והחתן כותב לה מאתיים פלוריני"ש משלו.

והנה פלוריני"ש המה מטבעות אמשטרדם שנתבטלו בשנת תש"ס ואז נקבע ערך מאתיים פלוריני"ש כמו מאה איר"ו. והשתא הכא מאה איר"ו אין הקומץ משביע אלא יום או יומים. והחכם כמוה"ר פנחס טולידאנו שפיט את ישראל עשרים שנה ומלמד שלא שינה. ועתה מכאן ואילך דעתי לתקן לכתוב שני אלפים ושתי רבבות איר"ו, על שם (בראשית כ"ד, ס') אחותינו את היי לאלפי רבבה, ועל שם (תהילים ס"ח, י"ח) רבותים אלפי שנאן כדברי התשב"ץ (סימן תס"ה הנ"ל) שכל המנהגים של חתן ושל כלה אנו למדין ממתן תורה. וכולן שוין לטובה פלגא נדוניא דהנעלת ליה ופלגא דהוסיף לה מן דיליה העשיר לא ירבה והדל לא ימעט. וכת"ר בספרו משפט הכתובה (חלק ב' פרק כ"ה אות ח') כתב שיש נוהגים לכתוב בכתובה סכום הכולל מספר חמשה לסגולה לפריה ורביה וכמ"ש האחרונים עה"פ (בראשית מ"ז, כ"ג) ה'א לכם זרע. והנה חצי נדוניא תקנת רבנו תם ז"ל ניתן להשבון לפי החשבון חמשת אלפים וחמש מאות איר"ו, וממילא לא תפטר הכלה בחיי בעלה בלי זרע של קיימא. והכל כפתור ופרח בס"ד. ולכשאפנה אשנה אגרת שנית ואתהלך באר"ש לארכה ולרחבה על ספר הישר הלא היא כתובה ועוד חזון למועד וכעת עמד קנה במקומו. ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום.

כ"ד יוסף בנימין ב"ר עמרם צרפתי ס"ט
ראש חודש שבט תש"פ פה אנטווערפן.